

УДК 930 (477) "19/20"

Тетяна ЮРОВА

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ОДНОСТРОЮ ХХ-ХХІ СТ.

В основу історіографічного аналізу і методології дослідження українського військового одягу як твору мистецтва, що поєднує досягнення української та світової культури, покладено культурологічний підхід та мистецтвознавчий аналіз архівних і державних документів, вітчизняних та закордонних літературних видань, музейних фондів, здобутків реконструкторів і сучасних офіційних військових установ.

Ключові слова: однострій, уніформа, військовий костюм, обмундирування, символіка, знакова емблематика, мистецькі традиції, синтез, національна виразність.

Татьяна ЮРОВА

ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ УКРАИНСКОЙ ВОЕННОЙ ФОРМЫ ХХ-ХХІ СТ.

В основу историкографического анализа и методологии исследования украинской военной одежды как произведения искусства, которое совмещает достижение украинской и мировой культуры, положен культурологический подход и искусствоведческий анализ архивных и государственных документов, отечественных и зарубежных литературных изданий, музейных фондов, достижений реконструкторов и современных официальных военных учреждений.

Ключевые слова: военная форма одежды, военный костюм, обмундирование, символіка, знаковая эмблематика, художественные традиции, синтез, национальная выразительность.

Tetyana YUROVA

HISTORIOGRAPHY RESEARCH OF THE UKRAINIAN MILITARY CLOTHES 20-21th

In basis of historiography analysis and methodology of research of the Ukrainian military clothes as to work of art which combines achievement of the Ukrainian and world culture, approach and study of art analysis of the archived and state documents, domestic and oversea literary editions, museum funds, achievements of designers and modern official soldiery establishments is fixed.

Key words: military form of clothes, military suit, uniform, symbolism, sign emblem, artistic traditions, synthesis, national expressiveness.

Джерельну базу дослідження складають збережені зразки однострою, його реконструкції і сучасна уніформа, а також традиційні види історичних документів, а саме: опубліковані документи з історії формувань УСС, армій УНР, УГА, УПА, батальйонів «Нахтігаль», «Роланд», Дивізії СС «Галичина» та ін. військових підрозділів, офіційні видання урядів УНР,

ЗУНР, накази Міністра оборони України, Накази заступника Міністра оборони України по тилу – начальника тилу Збройних сил України, інші владні законодавчі акти і розпорядження, масив опублікованих праць, досліджень, мемуарів, преси та ін. матеріалів з даної проблематики.

Уніформи періоду національних змагань представлені у експозиціях та фондах Центрального музею Збройних сил України (м. Київ), у Львівській галереї одностроїв Богуслава Любіва, музеї-крийвці УПА (м. Славське Львівської обл.), в Музеї Української революції 1917-1920 рр. у Києві, а сучасні – в Академії Сухопутних військ (м. Львів), Львівському державному ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою ім. Героїв Крут. За кордоном український однострій ХХ ст. виставлений в експозиціях Королівського військового музею (м. Брюссель, Бельгія), в Українському Національному музеї в Чикаго (США). На жаль, значна кількість матеріалів музеїв, що були створені за кордоном представниками української еміграції, зникла під час Другої світової війни або перехована у спецхранах. Наприклад, фонди Музею визвольної боротьби України у Празі (директор С.Наріжний) були вивезені до Москви у 1948 р., де зникли. Усі матеріали українського військового історичного музею при Українському військовому історичному інституті у Торонто після смерті генерала М.Садовського були передані до іншого музею у Вінніпезі, де також зникли. Унікальні архіви професора Р.Смаль-Стоцького, у тому числі «Альбом уніформ Українського війська» (в якому представлена серія з 186 таблиць, намальованих підполковником армії УНР Миколою Битинським) опинилися у Філадельфійській метрополії УГКЦ і стали недоступні для науковців.

Вкрай важливе значення у дослідженні синтезу національних мистецьких традицій та світової практики українського однострою у 1917-1920 рр. мають матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України), зокрема фонд 1075 – Військове міністерство УНР [1], фонд 1076 – Генеральне секретарство по справах військових [2], фонд 1077 – Військова канцелярія УНР [3], фонд 4018 – Український Національний музей-архів при українському інституті громадознавства у Празі [4], фонд 1845 – Повстанський рух 17-20 рр. [5], документи у Віснику Державного Секретаріату Військових Справ [13]; матеріали щомісячника «Літопис Червоної Калини» [62,27,52]. Документи, що стосуються національної української уніформи періоду Другої світової війни, представлені у Головному Державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБ України), зокрема у фонді 13 – Двотижневий рейд в Румунію [10], у ЦДАВОВ України у фонді 3971 – Есесівська стрілецька дивізія СС «Галичина» 1943-44 рр. [6], фонді 3836 – УПА-Захід [7], 3837 – УПА-Південь [8], 3838 – УПА-Північ [9], у Державному архіві Львівської області (ДАЛО) у фонді Р-23С-УНКВД [11], фонді Р-12 – Команда української поліції у Львові [12]. Окрему групу джерел становлять тогочасні часописи «За державність» [26, 36, 97], «Українське козацтво» [34, 42, 70],

«Вісті братства колишніх вояків 1 УД УНА» [69]; «Календарець українського вояка» [41]; систематизовані газетні вирізки [38]; щоденники [22,28]; статті, листи[80].

Корисну інформацію щодо створення і еволюції уніформи національних українських військових формувань надають мемуари, спогади учасників бойових дій В. Андрієвського [14], В.Винниченко [28], О.Левицького [55], М.Омеляновича-Павленка [68], Ю.Тютюнника [87], С.Шухевича [95], І.Дмитрика [33], М.Кальба [43,44], Є.Побігущого [72] та ін. Незважаючи на свою лапідарність і фрагментарність в освітленні військового одягу, вони допомагають уточнити деталі обмундирування, історію його створення. Проблематику дослідження частково розкривають історичні праці І.Крип'якевича, Б.Гнятевича [53], П.Мірчука [61], М.Битинського [21], Ю.Бачинського [18], М.Безручко [19, 20], Р.Брута [25], О.Думіна [37], М.Литвина, К.Науменко [56], І.Карпинця [45], В.Гайке [29], М.Лебеда [54] та ін., частка з яких видана українською діаспорою у 20-80 рр. ХХ ст., частина – в Україні після проголошення її незалежності. На жаль, інформація про український військовий однострій у цих працях обмежена, поверхова, спеціально не досліджена. В «Історії українського війська» В.Гриневича, Л.Гриневича, Б.Якимовича [30, с. 810-836] цілий розділ присвячений однострою часів національно-визвольних змагань, книга багато ілюстрована зразками уніформи. Цілісну уяву про український військовий однострій надають збірки фотографій у виданнях «Українські Січові Стрільці» (у шести тематичних збірках) [90], Українські Січові Стрільці 1914-1920 рр. (ювілейне видання) [91], «Мала фотоенциклопедія Українських Січових Стрільців» [57], «Українська дивізія «Галичина»: історія у світлинах» [60], «Армія безсмертних» [17], фотоальбом про сучасних українських прикордонників «Кордон. Наша служба – наша доля» [51].

Наукові видання радянського періоду, в дослідженні не можуть бути використані, оскільки вони не наводять прикладів створення українського національного військового одягу періоду визвольних змагань українського народу у ХХ столітті. «Аналіз одностроїв антибільшовицьких збройних сил був побіжним, мав заідеологізований, алегоричний, а іноді й карикатурний характер» [15, с. 6].

Проблеми проектування і створення військового одягу з'явилися в декількох працях українських науковців. Певний аналіз одностроїв армії УНР здійснює В.Задунайський у дисертаційній роботі «Збройні сили УНР (1917-1920 рр.)»[40]. М.Чмир у дисертації «Символіка Збройних сил України 1917-1920 рр.» [93] робить акцент на проблемах історіографії та історії формування національної військової символіки. У дисертації доцента Донецького національного університету К.Анісімова «Однострій збройних сил України періоду національних змагань 1917-1920 рр.»[15] досліджено вплив політичних і національних чинників на створення одностроїв в Україні, формування традицій українського військового одягу на тлі використання знакової емблематики національної армії. Однак автор

розглядає створення військового одягу під історичним кутом зору, ледве торкаючись його мистецтвознавчих аспектів.

Цінним вкладом до розробки проблеми формування українського військового костюма є праця Я.Тинченка «Армії України 1917-1920» [81], яка базується на широкому архівному матеріалі і відтворює уніформу вояків УНР і УГА. Проблеми вітчизняного одностроезнавства знайшли своє місце в працях І.Монолатія [64], А.Боляновського [23], В.Карпова і Д.Табачника [46, 47]. Однак в цих роботах характеристики українського військового однострою носять другорядне значення, не розкривають проблеми проектування, композиції, образотворення і формотворення уніформи.

Слід зазначити такий унікальний факт, що проблему одностроїв в Україні у наш час достеменно досліджують не стільки фахівці-мистецтвознавці, скільки історики, подвижники-уніформологи та ініціатори-колекціонери, і зокрема, в західному регіоні. Так, за ініціативою С.Музичука, за фахом лікаря, та В.Мазуренка, який закінчив Національний університет «Львівська політехніка», у м. Рівне з 1998 р. видається «Український військово-історичний журнал «Однострій» [58, 66, 67] (видано 9 номерів). На базі журналу створена власна науково-популярна бібліотека, яка вже надрукувала у серії «Українські військові формування ХХ століття. Організація, уніформа, символіка» три видання: «Галицька Армія 1918-1920» [63], «Українська Повстанська Армія» [65], «Рейд УПА в Румунію 1949 р.» [59]. Позитивним у цих публікаціях є широке використання архівних матеріалів, фотодокументів, реконструкція у малюнках військового одягу. Реконструкцію українського військового однострою цих видань, а також періоду національних змагань 1917-1920 рр. зробив художник Б.Піргач [71, 92].

Окремим історіографічним джерелом є керівні військові документи, зокрема Указ Президента України 1994 р. «Про військову форму одягу військовослужбовців Збройних сил та інших військових формувань України» [76], Наказ Міністра оборони України 1995 р. № 150 «Про введення в дію Правил носіння військової форми одягу військовослужбовцями Збройних сил України» [75], а також низка наказів заступника Міністра оборони України по тилу – начальника тилу Збройних сил України [74, 77]. Вагомий внесок у дослідження українського військового однострою зроблено історичним нарисом «Речова служба Збройних сил України» [39]. Особливий акцент у праці наданий пошукам оптимальних варіантів і національної виразності однострою незалежної України. Протягом 1992-1995 рр. розробкою і створенням зразків військового вбрання займалася Центральна науково-технічна лабораторія (ЦНТЛ) МО України, яка представила більше 700 варіантів військового костюма, які, на жаль, не були втілені у життя і ліквідовані разом з лабораторією у 1995 році [39, с. 171-172]. Сьогодні функції ЦНТЛ виконує 44 відділ розробки та удосконалення військової форми одягу [78]. Є також цікаві проекти нової уніформи, створені під час Всеукраїнських конкурсів у 90-х рр. ХХ ст.

[63, 73, 79]. Певний інформаційно-аналітичний матеріал про сучасний український однострій надають періодичні видання МО України «Армія України», «Народна армія», «Військо України», «Військова історія», «Кордон» та ін., російський журнал уніформологів «Цейтхауз», на сторінках якого розміщують свої дослідження українські науковці Я.Тинченко [83, 84, 85, 82], А.Кібовський [49] та ін.

Синтез національних мистецьких традицій та світової практики в українському військовому вбранні ХХ-ХХІ ст. дозволяють дослідити праці закордонних науковців. Зарубіжна історіографія представлена російськими перекладами з англійських оригінальних видань і власними публікаціями у військово-історичній серії «Солдаты» (Уніформа, озброєння, організація) авторів А.Дерябіна [31,32]. С.Дробязко і А.Карашука [35], Н.Томаса [86], К.-К. Юрало [96], М.Уіндрю, Дж. Барна [88]. Ця серія – одне з перших офіційних науково-популярних видань у країнах СНД, які реконструювали український військовий одяг періоду національно-визвольних змагань, об'єктивно підійшли до висвітлення формування національного однострою. Корисна інформація надана у працях А.Ж.де Квесада [48], В. Ульянова [89], А.Шаліто, І.Савченко, Н. Рогинського, К. Цицльонкова [94], А.Кібовського, А.Степанова, К.Цицльонкова [50], І.Аравіна, В.Ульянова [16], Л.Д.Брайана [24] та ін.

Щодо західної іноземної історіографії, то вагомий внесок у проведення мистецького аналізу військової уніформи Австро-Угорщини часів Першої світової війни зробили австрійський історик Петер Юнг та хорватський історик і художник Дарко Павлович [108], історики Андре Молло і П'єр Турне [98], Паоло Марцетті [106]. Найбільш фундаментальними роботами щодо визначеної тематики є твір Томаша Новаковського «Австро-Угорська армія 1908-1918», виданий у Варшаві у 1992 р. [112], уніформологічна енциклопедія-атлас «Уніформа у 1900-14», що видана в Лейпцигу у 1911р.[100], спільна праця Р.Еббота, Е. Ріпака, О.Руденко, Д.Адаменко «Армії України 1914-1955» з серії «Man-at-Arms 412»[107], книга Лаурента Міроуза «Піхота II світової війни в малюнках і фото»[102], а також Майкла Логуса «Дивізія «Галичина» [101], праці А.Молло [103, 104, 105], Г.Роззінголі [109, 110], М.Д. Бавера [99], А.Шліхта, І.Анголі [111], які насичені фактологічним матеріалом і реконструкціями уніформи, але тільки закордонної.

Цільовий аналіз джерел за проблематикою українського військового вбрання дозволяє зробити висновок, що національний однострій ще не став предметом спеціального мистецтвознавчого дослідження як системне мистецьке явище. Якщо у вітчизняній і деякій зарубіжній літературі і є дослідження української уніформи часів національних змагань ХХ ст., то специфіка формування та становлення мистецтва військового вбрання, синтез національних і світових традицій в українській уніформі, її стан, тенденції, особливості і новаторські мистецькі явища у соціокультурному просторі моди України вимагають серйозного наукового підходу і дослідження.

Джерела та ітература: 1. ЦДАВОВ України. Ф. 1075 (Військове міністерство УНР). 2. ЦДАВОВ України. Ф. 1076 (Генеральне секретарство по справах військових). 3. ЦДАВОВ України. Ф. 1077 (Військова канцелярія УНР). 4. ЦДАВОВ України. Ф. 4018 (Український Національний музей-архів при українському інституті громадознавства у Празі). 5. ЦДАВОВ України. Ф. 1845 (Повстанський рух 17-20 рр.). 6. ЦДАВОВ України. Ф. 3971 (Есесівська стрілецька добровольча дивізія СС «Галичина» 1943-44 рр.). 7. ЦДАВОВ України. Ф. 3836 (УПА-Захід). 8. ЦДАВОВ України. Ф. 3837 (УПА-Південь). 9. ЦДАВОВ України Ф. 3838 (УПА-Північ). 10. ГДА СБ України. Ф. 13 (Двотижневий рейд в Румунію). 11. ДАЛО Ф. Р-23С (УНКВД). 12. ДАЛО. Ф. Р-12 (Команда української поліції у Львові). 13. Вісник Державного Секретаріату Військових Справ. – Вип. 1-18. – Тернопіль–Станіслав, 1918-1919. 14. Андрієвський В. З минулого. Від гетьмана до Директорії. – Берлін, 1923 – Т. 2. – 307 с. 15. Анісімов К. Однострої Збройних Сил України періоду національних змагань 1917-1920 рр. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – 19 с. 16. Аравин І., Ульянов В. Армия Ада. Облик / Hell Force: The Look. Rusfront. – 2007. – 496 р. 17. Армія безсмертних. Повстанські світлини / Ред.: В.В'ятрович, В.Мороз. – Львів, 2002. – 205 с. 18. Бачинський Ю. Більшовицька революція і українці. – Берлін. Укр. Прапор, 1925. – 48 с. 19. Безручко М. Січові Стрільці в боротьбі за державність // За державність. – Каліш, 1930. – 36.2. – С.47-72. 20. Безручко М. Січові Стрільці в боротьбі за державність // За державність. – Каліш, 1932. – 36.3. – С.55-108. 21. Битинський М. Військові відзнаки Української Національної Армії // Гуртуймося. – 1932. – Ч.9. 22. Боберський І. Щоденник, 1918-1919 рр. – Київ, 2003. – 118 с. 23. Боляновський А. Українські військові формування у Збройних Силах Німеччини (1939-1945). – Львів: Львівський ун-т ім. І.Франка, 2003. – 94 с. 24. Брайан Ли Девіс. Армия Германии униформа и знаки различия. 1933-1945 года. – М.: Изографус, Эксмо. – 255 с. 25. Брут Р. Січові Стрільці. – Львів: Проміні, 1937. – 32 с. 26. Бутович М. Зі споминів сірожупанника // За державність. – №9. – Варшава, 1939. – С.10. 27. Відзнаки дивізії Сірожупанників // Літопис Червоної Калини. – Ч.7. – Львів, 1931. 28. Винниченко В. Щоденник. 1911-1920. – Т.1. – Едмонтон, Нью-Йорк, 1980. – 317 с. 29. Гайке В.-Д. Українська Дивізія «Галичина». Історія формування і бойових дій у 1943-45 роках. – Торонто–Париж–Мюнхен: Накладом Братства кол. Вояків Української Дивізії УНА, 1970. – 277 с. 30. Гриневиц В., Гриневиц Л., Якимович Б. та ін. Історія українського війська(1917-1995)./ Упорядник Я.Дашкевич. – Львів: Світ, 1996. – 840 с. 31. Дерябин А. Гражданская война в России 1917-1922: Национальные армии. – М.: АСТ, 2000. – 48 с. 32. Дерябин А. Гражданская война в России 1917-1922: Войска интервентов. – М.: АСТ, 1999. – 48 с. 33. Дмитрик І. У лісах Лемківщини. Спомини вояка УПА //

Сучасність. – 1976. – 86 с. **34.** До 80-річного ювілею Ген. Хор. УВК. Інж. Івана Петренка // Українське козацтво. – Ч. 50-51. – 1969. **35.** Дробязко С., Каращук А. Вторая мировая война 1939-1945: Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС. – М.: АСТ, 2002. – 46 с. **36.** Дубрівний П. Сірожупанники // За державність. – Ч. 10. – Торонто, 1964. **37.** Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців в 1914-1918. – Львів, 1936. – 216 с. **38.** Дьяченко П. Чорні Запоріжці. Спомини командира полку Чорних Запоріжців, газетні вирізки на правах рукопису. – С. 10. **39.** Жолукевський В., Максимець А., Тимченко Ю. та ін. Речова служба Збройних сил України (історичний нарис) / За ред. А.В. Здіра. – К., 2007. – 420 с. **40.** Задунайський В. Збройні Сили УНР (1917-1920 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – 19 с. **41.** Календарець українського війська на 1952. – [Б.М.:] Видання Братства кол. вояків 1 УД УНА, 1952. – 63с. **42.** Калинович І. «Українізація 450-го Змієвського полку // Українське козацтво. Ч.25. **43.** Кальба М. ДУН в розбудові УПА. – Детройт–Тернопіль, 2005. – 116с. **44.** Кальба М. Нахтігаль (Курінь ДУН) – у світлі фактів і документів. – Денвер (США), 1984. – 150с. **45.** Карпинець І. Галичина: Військова історія 1914-1921 років / Упоряд.: Стеблій Ф., Якимович Б. – Львів: «Панорама», 2005. – 376с. **46.** Карпов В., Табачник Д. Військова символіка держави. К.: Либідь, 2007. – 296с. **47.** Карпов В., Табачник Д. Українська військова символіка. – К.: Либідь, 2004. – 272с. **48.** Квесада А.Ж. де. Немецкая военная форма 1919-2000. – М.: ЭКСМО. – 2007. – 208с. **49.** Кибовский А. Портрет черноморского казака // Цейтхауз, № 24, 2004. – С.18-19. **50.** Кибовский А., Степанов А. Цыплёнков К. Униформа российского ВВФ. Т.1. – М.: Фонд содействия авиации «Русские витязи». – 2007. – 451с. **51.** Кордон. Наша служба – наша доля: [Фотоальбом] / За заг. ред. С. Астахова. – К.: Логос, 2007. – 280с. **52.** Кравс А. «Віденський курінь» і його переїзд до Галичини // Літопис Червоної Калини. Ч.2. – Львів, 1930. **53.** Крип'якевич І., Гнятевич Б. Історія українського війська. – Ч.1. – Львів: Вид-во Ів. Тиктора, 1936. – 125с. **54.** Лебедь М. УПА. Українська повстанська армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. 1 частина. Німецька окупація України. – Дрогобич: Відродження, 1993. – 208с. **55.** Левицький О. Галицька Армія на Великій Україні (спомини часу від липня до грудня 1919 року). – Відень: Українські мемуари, 1921. – 194с. **56.** Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів: «Олір», 1995. – 368с. **57.** Мала фотоенциклопедія Українських Січових Стрільців. – Львів: Галицька вид. спілка, 2004. – 128с. **58.** Манзуренко В. Ремінні пряжки УПА // Однострій. – № 6. – Рівне, 2001. – С. 28-29. **59.** Манзуренко В., Гуменюк В. Рейд УПА в Румунію 1949р. / Бібліотека журналу «Однострій». – Львів-Рівне: Вид. Старого Лева. – 2007. – 56с. **60.** Маців Б. Українська дивізія «Галичина»: Історія у світлинах від заснування у 1943 р. до звільнення з

полону 1949 р. – Львів: ЗУКЦ, 2009. – 256с. **61.** Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. – Мюнхен, 1953. – 448с. **62.** Мигович П. При УІІ-ий Бригаді УГА// Літопис Червоної Калини. – Львів, 1937, Ч. 7-8. **63.** Мирон Яців 1926-1996. Життя і творчість. Упорядк. Яців Р. – Львів: Інс-тут народознавства НАН України, 2000. – 268с. **64.** Монолатій І. Українські легіонери: формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців 1914-1918 рр. – Київ: Темпора, 2008. – 88с. **65.** Музичук С., Марчук І. Українська Повстанська Армія. – Рівне: Видавець Олег Зень, 2008. – 56с. **66.** Музичук С., Марчук І. Батальйон «Роланд». 1941.// Однострій. – Рівне, 2002. – № 7. – С. 33-41. **67.** Музичук С. Шапка мазепинка.//Однострій. – Рівне, 2009. – № 9. – С. 7-8, 24-25. **68.** Омелянович-Павленко М. Спомини. – Тернопіль, 1930. – 64с. **69.** Ортинський Л. Дружини українських націоналістів (ДУН) (Із історії Групи «Південь»)// Вісті братства колишніх вояків 1 УД УНА. – Мюнхен, 1952. – Ч. 6-7. **70.** Петруняк М. Спогади УССа про начального вождя УГА генерала Михайла Омеляновича-Павленка //Українське козацтво. – 1969. – Ч. 3-4. **71.** Піргач Б. // Альбом Грані світу. Україна-Польща: єдність зброї крізь віки. – К.: Грані-Т, 2007. – 50с. **72.** Побігущий Є. Мозаїка моїх споминів. – Мюнхен. Лондон, 1982. – 96с. **73.** Поки що в ескізах: [Форма Збройних Сил України]// Голос України. – 21 січня. – 1992. **74.** Положення про індивідуальне пошиття форменого одягу для офіцерського складу Збройних Сил України / Наказ заступника Міністра оборони України по тилу – начальника тилу Збройних Сил України від 23.08.96, № 85. **75.** Про введення в дію Правил носіння військової форми одягу військовослужбовцями Збройних Сил України/ Наказ Міністра оборони України від 12.06.95, № 150. **76.** Про військову форму одягу військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України / Указ Президента України від 02.04.94, № 128/94. **77.** Про норми витрат тканин при індивідуальному пошитті предметів обмундирування для військовослужбовців Збройних Сил України / Наказ заступника Міністра оборони України по тилу – начальника тилу Збройних Сил України від 21.10.96, № 98. **78.** Про створення 44 відділу (по розробці та удосконаленню військової форми одягу та продовольчих пайків) МО України. Директива Міністра оборони України від 04.06.1997 р. № 115/1/0186. **79.** Романчук О. На страже незалежності України: [военная форма и знаки различия для Вооруженных сил Украины (эскизы)] // Высокий замок. – 2 ноября. – 1991. **80.** Симон Петлюра. Статті, листи, документи. – Київ, 1999. – Т.3. **81.** Тинченко Я. Армии Украины 1917-1920 гг. Серия «Униформа армий мира»/ Библиотека журнала «Техника молодежи». – Москва, 2002. – 140с. **82.** Тинченко Я. Галицкая авиация 1918-1920// Цейтхауз, № 3 (31), 2009. – С.44-49. **83.** Тинченко Я. Полковой альбом киевских гусар // Цейтхауз, № 3 (19), 2002. – С.33-36. **84.** Тинченко Я. Полковой альбом киевских гусар.//Цейтхауз, № 4 (20), 2002. – С.28-30. **85.** Тинченко Я. Сердюки гетмана Скоропадского. Укра-

ина. 1918.//Цейтхауз, № 2 (18), 2002. – С.40-46. **86.** Томас Н. Немецкая армия во Второй мировой войне 1939-1945. – М.: АСТ, Астрель, 2004. – 370с. **87.** Тютюнник Ю. Революційна стихія. – Львів, 1937. – 95с. **88.** Уиндроу М., Барн Дж. Охранные отряды НСДАП. Войска СС. – М.: АСТ, Астрель, **89.** 2004. – 62с. **90.** Ульянов В.Б. Шитый рейх – Rusfront. – 2006. – 338с. **91.** Українські Січові Стрільці. Збірник фотографій до історії Українських Січових Стрільців у ушесті тематичних збірках /Упоряд. Оніщук Я., Панькевич О. – Львів: Галицька вид. спілка, 2003. **92.** Українські Січові Стрільці 1914-1920 /Ювілейне перевидання / За ред. Романіва О. Львів: Наукове тов. ім. Шевченка, 2005. – 160с. **93.** Уніформа українських збройних формувань доби національно-визвольних змагань 1917-1920 років // Військова історія, № 1 (37), 2008. – С.93. **94.** Чмир М. Символіка Збройних Сил України 1917-1920 рр. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Київський нац. ун-т ім. Шевченко. – Київ, 2006. – 15с. **95.** Шалито А., Савченков И., Рогинский Н., Цыплёнков К. и др. Униформа Красной Армии. – М.: Восточный горизонт. – 2001. – 202с. **96.** Шухевич С. Спомини з Української Галицької Армії (1918-1920). – Ч.3. – Львів, 1929. – 162с. **97.** Юрало К.-К. Иностраные добровольцы в вермахте 1941-1945. – Москва. АСТ, 2002. – 61с. **98.** Янчевський М. Із спогадів // За державність. Ч.2. – Варшава,– 1931. **99.** Andrew Mollo, Pierre Turner. Army Uniforms of World War 1. Blandford Colour Series, Dorset, 1977. **100.** Beaver Michael D. Uniform of the Waffen-SS – New-York: Schiffer Military History Atglen, PA. – 2001. – 346p. **101.** Deutschland, Italien, Frankreich, Osterreich, Japan, Rumanien, Grossbritannien. Uniformen im 1900-14. – Leipzig: Verlag von Moritz Ruhl. – 1911. – 275p. **102.** Logusz M.O.Galicia Division. The Waffen-SS 14th Grenadier Division 1943-1945. – Atglen, PA (USA): Schiffer Publishing Ltd., 1997. – 558p. **103.** Laurent Mirouze. World World War II Infantry in colour Photographs. Europa, 2000. **104.** Mollo A. Army Uniforms of World War 1. – London: Blandford Press, Poole Dorset, 1977. – 220p. **105.** Mollo A. Army Uniforms of World War II. – London: Blandford Press, Poole Dorset, 1981. – 183p. **106.** Mollo A. Uniforms of the SS. – Podzun-Pallas. – 1992. – 255p. **107.** Paolo Marzetti. La Guerra Italo-Austriaca 1915-1918. Parma. 1991. **108.** Peter Abbott, Eugene Pinak, Olesiy Rudenko, Dmytro Adamenko. Ukrainian Armies 1911-55. – Man-at-Arms 412, Osprey publishing, 2004. **109.** P.Jung, D.Pavlovic. The Austro-Hungarian Forces im World War 1 (2) 1916-18. – Man-at-Arms 397, Osprey publishing, 2004. **110.** Rossignoli G. Army badges and insignia of World War II. – New-York: Avco publishing company, INC. – 1976. – 228p. **111.** Rossignoli G. Air Force badges and insignia of World War II. – London: Blandford Press, – 1974. – 220p. **112.** Schlicht A., Angolia John R. Die Deutsche Wehrmacht Uniformierung und Auspustung 1933 1945 Band 1: DasHeer. – 598p. **113.** Tomasz Nowakowski. Armia Austro-Węgierska 1908-1918. – Warszawa: Fenixeditions, 1992.